

Les 3 Natuurkinderen in Batavenland

Introductie

Je hebt boeken om lekker te lezen, en boeken waaruit je moet leren. Althans, dat onderscheid maken wij meestal. De leerboeken zijn vrijwel altijd geschreven voor een bepaald vak – biologie, geschiedenis, aardrijkskunde. De leesboeken kunnen over van alles gaan. In de negentiende eeuw maakte men ook onderscheid tussen deze twee soorten boeken, maar in de praktijk leken ze vaak erg op elkaar. Dat was niet voor niets. Men was ervan overtuigd dat kinderen door het lezen van goede boeken betere mensen werden, die vervolgens bij konden dragen aan een betere maatschappij. Of, zoals men het in die tijd uitdrukte: ‘De vertelling is een machtig middel ter zedelijke opvoeding.’ Het is dus niet verwonderlijk dat in zowel leer- als leesboeken altijd een boodschap werd verpakt. In deze les met teksten over Batavierenkinderen proberen we te ontdekken welke boodschappen, en wat deze teksten zeggen over de Nederlandse identiteitsvorming in de negentiende eeuw.

Het onderstaande fragment gaat over enkele kinderen uit Batavenland: Battar (17 jaar) en zijn zus Fella (16 jaar) zijn de kinderen van Towald, de Batavier. Zij lopen door het bos, op weg naar een priesteres om haar om raad te vragen.

1. Als gij die twee jongelieden gezien hadt, zooals ze daar hand in hand de ongebaande boschwegen betraden, zoudt gij zeker gedacht hebben een paar kinderen der eerste aardbewoners te aanschouwen, misschien wel kindskinderen van het eerste menschenpaar¹, kort nadat dit uit het paradijs was verdreven, want ofschoon deze jongelieden bijna 5. vier duizend jaren na de schepping leefden, en wel in jaar 53 v. Chr., zoo scheen het, alsof al de weelde der oude Egyptenaren, Perzen en Grieken ongekend aan hen was voorbijgegaan, en dat al die gouden, zilveren en purperen sieraden der Oosterschen, dat al de behaaglijke kleeding, waarmede zich de oude wereld tooide, voor hen niet bestonden, want – hoe ongelooflijk het ook klinken moge – toch is het waar, dat deze broeder en zuster, 10. die wij hier tusschen de hooge eiken en beuken van het Rijkswald verrassen, behalve een korten lijfrok zonder mouwen en een vossevel, dat den hals bedekt, naakt zijn². Geen hoofddeksel drukt de blonde haren van den jongeling, die, een staf in de rechterhand geklemd, met de linkerhand zijn zuster ondersteunt, wier goudgele lokken telkens opvliegen, als zij bij het verhaasten van haar tred, door het boschwindje worden beademd. Zij zijn 15. kinderen der natuur, die, schoon zij nooit de stem Gods verstaanbaar voor hun ooren hebben vernomen³: dat zij in het zweet huns aanschijns hun brood zullen eten, toch door de wet der noodzakelijkheid geleerd hebben, dat zij van deze aarde voor zichzelf niets anders kunnen verwachten, dan dat wat zij met den arbeid hunner handen verkrijgen.

Uit: E. Gerdes, *Erix en Fella* (1870) p. 28-29.

1. Kindskinderen [...] menschenpaar: hiermee worden Adam en Eva bedoeld die uit het paradijs werden verdreven.
2. Want ofschoon [...] naakt zijn: de broer en zus hebben niks meegekregen van de huidige kledingvoorschriften. Zij dragen niks meer dan een lijfrok en een vossevel, en zijn verder naakt.
3. schoon [...] vernomen: terwijl zij nooit met God hebben kennisgemaakt.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

In de laatste zin van het vorige fragment vat de schrijver zijn beeld van Batavierenkinderen samen:

- Het zijn natuurmensen, die regelrecht uit het **paradijs** lijken te komen.
- Ze kennen God niet.
- Ze weten tóch al dat ze moeten werken om aan de kost te komen. (Ze willen en kunnen dus vast nog wel meer ontwikkelen.)

In deze les staan deze drie aspecten centraal. We zullen zien dat ze steeds terugkomen in de lees- en leerboeken waarin Batavieren een rol spelen.

Opdracht 1

In het fragment uit Erix en Fella worden Battar en Fella vergeleken met Adam en Eva, twee figuren uit de bijbel. Als je hen niet kent, mis je belangrijke informatie. In het fragment wordt gezegd dat zij nog niet weten dat zij 'met het zweet huns aanschijns' hun brood zullen eten. Dat betekent dat ze niet weten, dat ze hard zullen moeten werken voor hun voedsel.

Lees uit het allereerste begin van de bijbel [Genesis 3](#), zoals het staat in de Statenvertaling – dat is de vertaling van de bijbel zoals die in de negentiende eeuw werd gebruikt. Adam en Eva, door Gerdes 'het eerste menschenpaar' genoemd, zijn in dit Bijbelgedeelte net door God geschapen. Ze wonen in het paradijs, een tuin (of hof) waarin alles nog mooi en goed is. Ze worden door een slang verleid om te doen wat God hen heeft verboden, namelijk eten van een bepaalde boom.

- Waarom worden Battar en Fella met Adam en Eva vergeleken?
- Vertel in je eigen woorden de context en de uiteindelijke reden voor 'het zweet uws aanschijns' uit het Bijbelverhaal. Kun je aangeven wat de relatie is met Battar en Fella?

Natuurmensen

Zoals in de introductie al is aangegeven, komen in deze les fragmenten uit zowel lees- als leerboeken uit het eind van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw voor. Het opvallendste verschil tussen deze twee genres is de manier waarop de schrijver zijn boodschap verpakt. In leesboeken gebeurt dat op een meer verhalende manier dan in de geschiedenisboeken, maar ook leesboeken hebben wel degelijk een boodschap. Die is alleen verpakt in een verhaal, in plaats van in een droge les. Daar zit een gedachte achter. Als kinderen zich kunnen identificeren met een hoofdpersoon willen ze het liefst net zo worden als hij of zij, dacht men. Kinderen kunnen zich – daar gaan we ook nu nog meestal van uit – het beste inleven in kinderen. De vier leesboeken die we over Batavieren hebben gevonden, hebben dan ook allemaal kinderen als hoofdpersoon. En niet zomaar kinderen, maar moedige, slimme, sportieve Batavierenkinderen. Want, dat lazten we al, kinderen moeten lezen om betere mensen te worden.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Wat valt er allemaal nog meer over Batavierenkinderen te zeggen? Drie broers, Odo (14 jaar), Wolfert (8 jaar) en Harman (3 jaar), zoons van Werdomar de Batavier en Rheime, vrouw van Werdomar, gaan op een warme dag naar de rivier om te zwemmen.

1. En ze hebben waarlijk niet veel tijd noodig, om voor 't bad gereed te zijn! Uittkleeden behoeft niet en dat wel om de doodeenvoudige reden, dat kleederen voor hen eene onbekende weelde zijn.¹ Zij zijn echte Batavenkinderen en die maken o, zoo weinig of liever in 't geheel geen werk van hun toilet.² Hunne lichamen zijn gehard, zoowel tegen de 5. snerpemde winterkoude als tegen den verzengenden gloed³ der zomerzon. Zie, daar plonsen zij met hunne forsche, gebruide leden in 't koele water, dat in glinsterende druppels hoog opspat. Hoe krachtig zijn hunne bewegingen, met hoeveel gemak roeren zij zich in 't natte element.⁴ En geen wonder! Van hunne prilste jeugd zijn zij met het water vertrouwd. Nog maar nauwelijks konden zij kruipen in het slijk rond de hut hunner ouders, of de moeder 10. droeg hen zoo noodig naar den rivieroever, om hen door middel van eene ferme onderdompeling van stof en vuil te reinigen. Toen hunne jonge beentjes sterk genoeg waren om hen te dragen, vergezelden zij vader en broeders naar den stroom, om bij de vischvangst toe te zien of behulpzaam te zijn. Zoo gingen zij zich langzamerhand in en op het water tehuis gevoelen.⁵ Het zwemmen was voor hen niet meer eene kunst, maar eene gewone 15. dagelijksche. bezigheid. Zooals onze tegenwoordige jongens het als de natuurlijkste zaak der wereld beschouwen, te kunnen lezen, zoo ging het bij de Bataafsche knapen met het zwemmen. Het was een noodzakelijk deel hunner opvoeding.

Uit: A.L. van Rye en E.C. Houbolt, *Odo, de Batavenknaap* (1901), p. 2–3.

1. Eene onbekende weelde: kleren zijn voor de kinderen een onbekende luxe.
2. Toilet: kleding in het algemeen werd vroeger ook aangeduid met het woord 'toilet'.
3. Verzengenden gloed: de brandende gloed van de zon.
4. Roeren zij zich in 't natte element: beeldspraak voor het werkwoord 'zwemmen'.
5. Tehuis gevoelen: zij gingen zich in het water thuis voelen.

Je weet na dit korte stukje al heel wat over 'echte' Batavierenkinderen. Ze zijn schaars gekleed, gehard tegen kou en hitte en ze hebben sterke armen en benen. Zwemmen is hen met de paplepel ingegoten, daardoor voelen ze zich als een vis in het water. Het staat er niet met zoveel woorden, maar je vermoedt dat ze niet kunnen lezen en schrijven. Net als in het vorige fragment maak je kennis met onopgesmukte, natuurlijke kinderen. Natuurlijk, primitief, maar uit het goede hout gesneden. In vrijwel alle negentiende-eeuwse boeken waarin Batavieren voorkomen wordt hun uiterlijk uitvoerig beschreven, meestal in combinatie met de omgeving waarin ze wonen. Dat die twee elementen vaak tegelijkertijd worden genoemd is niet toevallig. Mensen in de negentiende eeuw dachten dat uiterlijk en omgeving je karakter bepalen. Batavieren woonden in het noorden, bij bossen en moerassen. Ze waren stevig en sterk, blond-met-blauwe-ogen. Dat impliceerde dat ze gastvrij, eerlijk en moedig waren.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Komt dit bovenstaand beeld overeen met dat uit de leerboeken? Doordat daarin de informatie doorgaans minder verweven is in het verhaal, kan de schrijver er meer en explicieter nadruk op leggen. Je zult merken dat de gegevens in de geschiedenisboeken, beide uit 1865, minder zakelijk worden gepresenteerd dan je van huidige leerboeken gewend bent. Beide boeken beginnen met de 'eerste bewoners' van Nederland. Tegenwoordig zegt men dat dit de hunebedbouwers zijn, toen waren dit de Batavieren.

Hieronder staan fragmenten uit de eerste lessen van een geschiedenisboek, geschreven voor groep 4 van de basisschool, door een 'hoofdonderwijzer' – dat is een basisschooldirecteur – van een christelijke school in Zutphen. De schrijver neemt zijn leerlingen aan de hand mee. Steeds als hij hen een nieuw begrip leert, stelt hij in de tekst een vraag, die met dat nieuwe begrip te maken heeft. Net als in de leesboekjes presenteert hij zichzelf duidelijk als de leraar. Hij is een 'ik', die de 'lieve kinderen' belerend toe spreekt.

Rassenleer in de negentiende eeuw (1)

In de negentiende eeuw was men er in Noord-Europa van overtuigd dat het Noord-Europese ras biologisch gezien, zowel uiterlijk als innerlijk, superieur was. De blanke kleur was de oorspronkelijke, natuurlijke kleur, dat wist men zeker. Onder invloed van klimaat, zeden en gewoonten kon die kleur veranderen. 'Natuurlijk' en 'oorspronkelijk', dus blank, was het allerbeste. Iemand met een oorspronkelijk uiterlijk had automatisch ook een goed karakter! Men ontleende deze ideeën onder andere aan Linnaeus (1707-1787), die een eeuw daarvoor een hiërarchische indeling had gemaakt van planten, dieren en mensen. Hij keek daarbij naar uiterlijk waarneembare verschillen en ook naar de geografie. Want men was er in die tijd bovendien van overtuigd dat de omgeving – klimaat, voeding, gewoonten – bepaalt wie je bent. Volken in het noorden zijn 'koeler', rustiger, bedachtzamer, minder opvliegend, dan die in het zuiden. Bovendien, door de gezonde koele lucht in het noorden, hielden de volken daar van bewegen en waren ze geneigd tot hard werken.

LES 1

ONS VADERLAND

1. Het kleine land waar wij geboren en opgevoed zijn, waar wij leeren en spelen en waar onze ouders wonen, noemen wij ons vaderland¹. Ons vaderland, lieve kinderen, heet Nederland of laag land, omdat het lager ligt dan Duitschland. [...] Vroeger waren er in Nederland geene steden en dorpen of bewoonde plaatsen, maar men vond er groote 5. bosschen en moerassen.

Wat is een bosch, en wat is een moeras? – Als gij toen ons land gezien hadt, zoudt gij er niet in hebben willen wonen. Men was niet zeker van zijn leven, als men op reis ging of als men zich ergens heen begaf, want een wolf of een wild dier kon men ligt ontmoeten. De lieve Heer, die in de hemel woont, heeft door de menschen vele bosschen en moerassen laten 10. wegnemen en daarvan vruchtbaar land laten maken. [...] Vóór 2000 jaren woonde men niet in zulke mooie huizen als wij nu, lieve kinderen. Men leefde in tenten, die op vier palen rustten, welke in den grond vastgezet werden. De menschen bouwden hunne woningen op hooge plaatsen, omdat zij bang waren, dat het hooge water hun veel last kon doen. Later heeft men zware dijken gemaakt, die het water tegenhouden. Over de menschen, die in dien 15. tijd in ons vaderland woonden, wil ik u nader spreken. De meest bekende zijn de

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Batavieren en Friezen.

LES II

DE BATAVIEREN EN FRIEZEN

Honderd jaar voor dat de lieve Heer Jezus in Bethlehem geboren werd, kwamen de Batavieren in ons land en vestigden zich in die streek, welke naar haren goeden grond den naam van Betuwe voert. Hoe lang is het toch geleden, dat Jezus op aarde kwam? – De 20. Batavieren kwamen uit Duitschland en wel uit het tegenwoordige Hessen, waar zij in twist leefden met hunne naburen, de Katten. In ons land gekomen begonnen zij den grond te bewerken en waren regt met hun nieuw verblijf tevreden². De kinderen der Batavieren hadden een ruw leven; zoo gelukkig als gij zijt, lieve kleinen! waren zij niet. Opvoeding kregen zij te huis nooit. Zij deden, wat zij verkozen, want zij wisten niet wat straf was. 25. Nergens waren plaatsen, waar zij onderwijs konden ontvangen. Evenmin als hunne ouders konden zij lezen of schrijven. Maar nog meer; zij hoorden nooit spreken van God³ en van onzen lieven Zaligmaker, die in de wereld gekomen was, om groote en kleine zondaren gelukkig te maken. Eerst later verspreidde zich de kennis van den eenigen waarachtigen God in deze streken. De liefelijke dienst van God en Jezus Christus had een' grooten invloed 30. op hun hart. De Bataafsche jongelingen waren knap in het zwemmen, jagen, paardrijden en boogschieten. De meisjes naaiden en breiden, niet waar? – O neen; zij werkten op het land en zorgden voor het huishouden. Behalve de Batavieren woonde er in ons land, maar meer naar het Noorden, een ander volk. Dat waren ook dappere en werkzame menschen; zij heetten Friezen. Wijs eens op de kaart in uw boekje het Noorden, het Zuiden, ook het 35. Oosten en Westen.

Uit: Johannes Hendrikus van Linschoten, *Beknopte verhalen uit de geschiedenis des vaderlands in 36 lessen* (1865).

1. De Batavieren vestigden zich in de Betuwe.

2. regt [...] tevreden: volkomen tevreden.

3. zij hoorden nooit spreken van God: de Batavierenkinderen zijn nooit in aanraking gekomen met God en het Christendom.

Je kunt in deze tekst opnieuw zien dat de woonomgeving van de Batavieren heel belangrijk is. Er zijn overeenkomsten en verschillen met de informatie die je uit de vorige teksten kon halen. Nieuw is de herkomst van de Batavieren, het feit dat ze grondbewerkers waren en het onderscheid tussen jongens en meisjes. Net als in de leesboeken zijn ze ruw, analfabeet en sportief, en kennen ze de Bijbelse God niet. Terwijl ze in de leesboeken opgevoed zijn in zwemmen en in hun eigen zeden en gewoonten, wordt hier gezegd dat ze geen opvoeding hebben genoten. Wel kunnen ze goed zwemmen, jagen, paardrijden en boogschieten, maar dat telt kennelijk niet als opvoeding.

Er wordt in de tekst ruim plaats toebedeeld aan de christelijke boodschap. Aan de lezers wordt expliciet meegedeeld dat ze blij moeten zijn dat zij gelukkiger zijn dan hun geëerde voorouders. Daar komen we in het volgende hoofdstuk uitgebreid op terug.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Opdracht 2

Geschiedenisboeken van nu besteden aan Batavieren nauwelijks aandacht. Dat is niet verwonderlijk. Tacitus heeft weliswaar over hen geschreven, maar we weten inmiddels dat er niet veel concrete aanwijzingen zijn dat ze echt als groep langs de Rijn Nederland zijn binnengekomen om zich daar te vestigen. De officiële canon van de Nederlandse geschiedenis begint 3000 jaar voor Christus, met de hunebedden, de trechterbekercultuur, de landbouwers die toen in onze streken woonden. Het tweede item heet 'De Romeinse limes'. Daarin wordt de opstand van de Batavieren in het jaar 69 na Christus wel genoemd.

Onderzoek in de geschiedenis methode die jullie op school gebruiken hoe de opbouw ervan is. Waarmee begint de geschiedenis? Op welke manier word je daarvan in kennis gesteld? Kun je er morele lessen in vinden, of geeft de methode alleen 'zakelijke' informatie? Komen er Batavieren in voor? Hoe word je in het boek aangesproken?

Uit hetzelfde jaar, 1865 dus, komt de volgende tekst. Schrijver Jacob van Lennep vertelt de verhalen 'aan zijn kinderen'. Je zult merken, dat hij veel meer woorden nodig heeft voor het begin van de Nederlandse geschiedenis.

Opnieuw worden de lezers direct aangesproken met 'lieve kinderen'. En ook deze schrijver stelt vragen, waarbij je wordt gestimuleerd om de kennis die je al hebt in te zetten. De opbouw van de les is vergelijkbaar met die van het vorige leerboek. Zijn boek begint zo:

1. Gij weet nu, lieve kinderen! hoe het land genoemd wordt, waar gij in woont, en gij zoudt ook de ligging van dat land wel op de kaart kunnen aanwijzen, niet waar? Wanneer gij ons¹ land op de kaart gevonden hebt en het vergelijkt met zoovele andere, dan zult gij misschien wel denken, dat het al een bedroefd klein hoekje grond is, waar niet veel over te zeggen kan

5. vallen: dat het beter ware, dat ik u over een grooter rijk onderhield, b.v. over Frankrijk, Engeland of Rusland.

Het is waar, kinderen, ons land is klein in vergelijking met die, welke gij daar opnoemt; doch zijn geschiedenis is even onderhoudend², leerrijk en nuttig, als die van het meest uitgestrekte rijk des aardbodems: en voor u althans heeft zij een bijzonder belang: ik geloof, 10. gij zult wel kunnen nagaan, waarom.

Gij zijt in dat land geboren: gij leeft er in, bij uw ouders, en bij hen, die u opvoeden, verzorgen en onderwijzen; gij hoopt ook, wanneer gij grooter zult geworden zijn, nuttige leden der maatschappij³ te worden; daar toe is het noodzakelijk, dat gij de geschiedenis van ons vaderland kennen leert: die kennis zal, vertrouwd ik, bij u liefde verwekken tot dat land, en

15. dankbaarheid aan God, die het zoo dikwerf door Zijnen hoogen bijstand uit allerlei rampen en gevaren gered heeft. Voor ik echter mijn verhaal begin, moet ik u herinneren hetgeen gij reeds geleerd hebt betreffende de grondgesteldheid van ons vaderland. Gij weet, dat het aan den oever der zee gelegen is, veel lager dan het naburige Duitschland, waarom het dan ook somtijds den naam draagt van Neder-Duitschland, bij verkorting N e d e r l a n d.

20. Er zijn in ons land geen hooge bergen, even als in Zwitserland, Italiën of Spanje: neen, het is meest overal plat: behalve langs de Noord-zee, waar duinen zijn, en in Utrecht, Gelderland en Overijssel, waar men heuvelen vindt. Het wordt door verscheidene groote en kleine rivieren doorstroomd, als b. v., door den Rijn, den Waal, de Maas, den IJsel, de Aemstel, de Vecht, en meer andere. Daar ons land nu zoo laag is, en het water, dat door al 25. die rivieren, of door den regen, wordt aangebracht, niet altijd spoedig genoeg gelegenheid vindt om weg te loopen, is de grond op sommige plaatsen aan overstromingen

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

onderhevig, en, over 't geheel genomen, moerassig en vochtig. Ik zal u in 't vervolg verhalen, hoe het gekomen is, dat ons land niet nog erger door het water bedekt is.

[...] ons land heeft er niet altijd zoo welvarend⁴ uitgezien. Voor omstreeks tweeduizend jaren

30. *zoû iemand wat meer moeite gehad hebben, er doorheen te reizen. Toen zoû hij niets dan bosschen, heiden of moerassen hebben gevonden: toen waren hier noch steden noch dorpen⁵: ja zelfs geen huizen; want het land was nog onbewoond.*

Wanneer en waar van daan de menschen gekomen zijn, die zich hier het eerste hebben nedergezet⁶, kan ik u met geen zekerheid zeggen: en men is het daar ook niet over eens.

35. *Zooveel mag men echter gelooven, dat, in vroege, zeer vroege tijden, het grootste gedeelte van Europa is bevolkt geworden door volksstammen, die heel uit Aziën waren gekomen. In die oude tijden gebeurde het zeer dikwijls, dat een volk of stam door een sterker volk uit zijn woonplaats verdreven werd. Soms ook, als een volk te veel in aantal toenam, zoodat het land niet genoeg meer opleverde, om al de inwoners te voeden,*

40. *scheidde een gedeelte zich van het overige af en trok verder heen⁷, tot het een onbewoonde landstreek vond, waar het zich neder kon zetten. Op die wijze waren ook die Aziatische volksstammen waar ik van sprak, van het eene land in 't andere, en zoo langzamerhand in Duitschland, Jutland⁸, Zweden, Noorwegen en ook hier aangekomen. Hoe de volksstam⁹ eigenlijk heette, die zich hier nederzette, is mede niet juist bekend: de*

45. *vroegste bewoners van ons vaderland ontleenden hun namen van den aard van den grond, dien zij betrokken¹⁰, of van andere diergelijke bijzonderheden. Ten Noorden van den Rijn had men een dorre onvruchtbare heide, welke daarom de V a l e O u w e of slecht grond (nu de V e l u w e) genoemd werd: maar ten Zuiden van den Rijn lag de B a t O u w e of goede grond (nu de B e t u w e) en de bewoners daarvan noemde men daarom B a t O u w*

50. *e r s of, later, B a t a v i e r e n. Een ander deel der inwoners noemde zich M a r e – Z a t e n, dat wil zeggen: aan 't m e e r, of aan de z e e g e z e t e n e n: en anderen, die aan den duinkant leefden, waar veel konijnen waren, gaven zich of ontvingen den naam van K a n i n e f a t e n of K o n i j n e n v a t t e r s. Sommige der hier wonende volksstammen waren ook nog onder een meer algemeene benaming bekend, en noemden zich F r i e z e n: welke*

55. *naam van Friezen de eenigste is, die tot heden toe in stand is gebleven.*

[...] Nu moet ik u verhalen, welke soort van menschen de toenmalige bewoners dezer landen waren. Zij, of althans de meesten onder hen, waren groote, kloeke menschen, en zeer dapper en geöfend in de wapenen: zij hadden goudgeel haar, heldere blaauwe oogen en lange knevelbaarden. De mans droegen kleederen van beestevellen gemaakt, en zeer

60. *naauw om het lijf gesloten: de armen en beenen bleven naakt, waardoor het vel, dat onophoudelijk aan de lucht was blootgesteld, zeer hard en sterk werd. De vrouwen waren omtrent als de mans, en waarschijnlijk nog armoediger, gekleed; want van linnen, zijde, katoen en wat dies meer zij, wist men toen hier niets; – en de kindertjes liepen, des zomers althans, zonder iets aan het lijf.*

65. *Hun woningen waren hutten, van hout, klei of graszoden gebouwd. Daar het land in den wintertijd dikwijls onder water liep, werden die woningen op hooge palen gezet, zoodat het water de deur niet kon binnen stroomen: of men bouwde er aarden dijkjes om heen, die tevens tot verschansingen dienden. Soms ook, bij zware overstromingen, zochten de inwoners de hoogten op, welke zij v l i e d b e r g e n of t e r p e n noemden. V l i e d b e r g*

70. *beteekent een b e r g, waar men op v l i e d t¹¹, en t e r p werd ook uitgesproken d o r p; en toen die t e r p e n of d o r p e n al meer en meer bevolkt werden, gaf men den naam van d o r p aan elke verzameling van huizen, al stond die ook niet op een hoogte.*

Van de Batavieren leest men bij de oude schrijvers, dat zij moedige, eerlijke, openhartige lieden waren, die veel hielden van hun vrouwen en kinderen, en zich zeer gastvrij

75. *betoonde, – dat is: bereidwillig om vreemdelingen en reizigers wel te onthalen¹²; want men had toen nog geene herbergen. Lekkere maaltijden konden zij echter niet veel opschaffen; want hun spijs bestond uit wilde appelen, melk, vleesch, visch en pappen van*

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

garst of haver. Hun drank was een afkooksel van garst, dat waarschijnlijk veel naar bier zal gesmaakt hebben. [...]

80. *Gij leert lezen en schrijven; daarvan wisten de Batavieren ook niets. Hier van daan komt het, dat er geene boeken door hen zijn nagelaten en wij maar weinig van hen weten. Zij hadden geenen koning, zoo als wij, maar werden geregeerd door een vergadering van de meest ervaren en knappe lieden, en somtijds ook door een overste of opperhoofd, dien zij om zijn bekwaamheid of dapperheid daartoe verkozen, doch niet langer dan voor een **85.** bepaalde tijd.*

TWEEDE HOOFDSTUK

Krijgsverrichtingen van Cezar. Hij vermeestert Galliën – gaat een verbond aan met de Batavieren – bedient zich van hunne hulp in den oorlog – verkrijgt de oppermacht. – Zijn dood. Augustus neemt Batavieren tot lijfwachten.

*[...Caesar veroverde delen van Europa, trok de Rijn over en versloeg een aantal Germaanse **90.** volksstammen. Hij stelde Batavieren aan in krijgsdienst, op vrijwillige basis...]*
(Ao. 54 v. J. C.) [...]

*Spoedig zag Cezar, welke dappere soldaten die Batavieren waren, en hoeveel nut hij in den oorlog van hen trekken kon. Hij liet hen dus zorgvuldig inde krijgstucht¹³ onderwijzen, en vormde er een *k e u r b e n d e* (d.i. een uitgelezen troep) van, welke hij in bijzondere **95.** gevallen gebruikte en waarvan hij veel dienst had.*

[...Caesar ging terug naar Rome...] De inwoners van Italiën keken verwonderd op, toen zij, in het gevolg van Cezar, die Batavieren zagen, die wel reuzen in hunne oogen geleken.

*[...Na de moord op Caesars volgt Augustus hem op als keizer. Hij stelt een lijfwacht aan...] En wie denkt gij, dat hij voornamelijk uitkoos, om in die lijfwacht te dienen? – Natuurlijk de **100.** dappersten, kloeksten¹⁴ en getrouwsten : – en dat waren de Batavieren.*

Uit: J. van Lennep, *Voornaamste geschiedenissen van Noord-Nederland, eerste afdeeling.* (1865), p. 1-6.

1. ons: ons land, Nederland.

2. doch zijn geschiedenis is even onderhoudend [...]: toch is de geschiedenis van Nederland even aangenaam.

3. nuttige leden der maatschappij: waardevol en bruikbaar voor de maatschappij zijn.

4. welvarend: bloeiend, rijk, voorspoedig.

5. noch steden noch dorpen: Er waren geen steden en zelfs geen dorpen in Nederland in deze periode.

6. nedergezet: gevestigd.

7. trok verder heen: reisden door naar een ander gebied.

8. Jutland: 'Jutland' (Deens: Jylland, Duits: Jütland) is een schiereiland van het Europese vasteland. Het noordelijke deel behoort tot Denemarken, het zuidelijke deel vormt de Duitse deelstaat Sleeswijk-Holstein.

9. volksstam: een grote groep mensen die door afstamming aan elkaar verwant zijn.

10. van den aard van den grond, dien zij betrokken: de Batavieren bedachten namen voor streken naar aanleiding van het soort grond waaruit een streek bestond.

11. vliedt: een vliet is een watergang. Een watergang is een natuurlijk of kunstmatig kanaal waarlangs water vervoerd kan worden.

12. onthalen: ontvangen, aanvullen.

13. krijgstucht: discipline in het leger.

14. kloeksten: de dapperste, meest krachtigste.

Van Lennep stelt zich op als een echte schoolmeester. Hij legt uit waar Nederland ligt, hoe het land aan zijn naam komt en hoe de natuurlijke gesteldheid van Nederland is. Hij vertelt ook waaróm de kinderen dit allemaal moeten leren, hoewel – dat zei **Van Linschoten** ook al – Nederland een klein land is: ze hebben het nodig om 'nuttige leden der maatschappij te worden'. Ze moeten zich daartoe ontwikkelen. Wat dat betreft zitten ze in hetzelfde stadium

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

als hun voorouders, de Batavieren, die zich immers ook van alles eigen moesten maken. Bovendien zullen de lessen over hun vaderland bij de kinderen 'liefde verwekken tot dat land, en dankbaarheid aan God'.

Wanneer je de tekst van de terzijde over 'rassenleer'(1) vergelijkt met alle gegevens die Van Lennep je verstrekt, dan zal het je opvallen dat Batavieren alles 'mee' hebben. Negentiende-eeuwse Nederlandse kinderen boffen maar met zulke geweldige voorouders! Wanneer zij aan hen een voorbeeld nemen, kan het nauwelijks meer misgaan, dan worden ze óók zulke moedige, eerlijke, hardwerkende mensen. Dan kan de maatschappij trots op hen zijn. Maar... Batavieren zijn nog in het primitieve stadium, vooral omdat ze de ware God niet kennen. Dit tweede kenmerk van Batavierenkinderen wordt in alle geciteerde boeken breed uitgemeten.

Opdracht 3

Schrijf van het fragment van Van Lennep alle informatie op over omgeving en uiterlijk, die erop wijst dat in de negentiende-eeuwse visie Batavieren bevoorrechte mensen waren. Vergelijk die met de informatie uit Van Linschoten.

Batavierenkinderen en het ware geloof

We zagen tot nu toe hoe Batavieren worden afgebeeld als natuurmensen, die in hun natuurlijke omgeving uitstekend gedijen. Toch zijn ze in deze gelukkige, paradijselijke sfeer te beklagen. Er is iets goed mis met hen. Ze geloven namelijk niet in de enige echte God, maar in 'valsche goden'. 'Arme kinderen, zij waren heidenen', staat er in het volgende fragment. Zij gingen naar een priesteres, en ze wisten niet – zoals wij dat wél weten – dat het 'klinkklaar bedrog' was, wat zij hen voorshotelde. En het was maar goed ook dat ze haar gegoochel met steentjes, bladeren en vogels niet in twijfel trokken, want als

ze dat wel zouden doen, zouden ze dat met de dood moeten bekopen:

Jacob van Lennep

Jacob van Lennep was een Nederlands schrijver, taalkundige en politicus die leefde van 1802-1868. Hij studeerde rechten aan de Universiteit Leiden en was daarnaast erg geïnteresseerd in de letteren, kunst en geschiedenis. Van Lennep leefde in een periode waarin mensen een grote belangstelling hadden gekregen voor het nationale verleden, dus het verleden van het vaderland: Nederland. Als schrijver probeerde Jacob van Lennep hier op in te springen en aan mee te werken door het beschrijven van de vaderlandse geschiedenis. Zijn werk *Voor naamste geschiedenissen van Noord-Nederland* uit 1865 is hier een voorbeeld van. Met een levendige schrijfwijze probeerde Van Lennep de geschiedenis van Nederland tot leven te laten komen, in tegenstelling tot de saaie geschiedenisboeken die er op scholen werden gebruikt.

Interesse in het nationale verleden en de voorouders kan gezien worden als een vorm van nationalisme, een soort van nationaal bewustzijn. Men voelt zich door taal, gewoontes, een vlag en het volkslied als inwoners sterk met elkaar verbonden. De vaderlandse geschiedenis kun je hier ook aan toevoegen.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

1. Battar en Fella stonden voor de woning der priesteres¹. [...] Een gevoel, alsof zij op een heilige plaats stonden, weerhield hen². Zij geloofden, dat zij in de nabijheid waren van een persoon, die de middelares was tusschen de godheid en de menschen. Arme kinderen, zij waren heidenen³. Zij kenden de eenigen waarachtigen God⁴ niet, en hun was nimmer 5. verkondigd, dat eerlang⁵ de Zoon Gods in het vleesch zou verschijnen, om hun beter dingen te leeren en te geven, dan waartoe de steenen beelden hunner handen of de goden hunner verbeelding in staat waren.

Een zachte, uitnodigende stem liet zich vernemen, en nu waagde Battar het, een voet in de woning te plaatsen. Hij zag, hurkend bij een vuur van dunne rijzen⁶, een vrouw, wier grijze 10. haren glinsterden in de vlam en wier magere gestalte met een schapevacht bedekt was, terwijl zij tusschen haar schier⁷ doorzichtige vingers een dunne roede⁸ hield, waarmede zij een mengsel in een aarden pan omroerde. Die vrouw was de priesteres, de wichelares⁹, de geheimzinnige tusschenpersoon van de Germaansche godheid. Zij voorspelde uit het kraaien van den haan, uit de vlucht der vogels, uit het openen eener bloem, uit het rollen van 15. eenige steentjes en het vallen van bladeren en takken de toekomst van dezen en genen. Zij wendde den toorn¹⁰ der goden af door lange en ootmoedige¹¹ gebeden, en gaf te kennen, of de Batavieren een strijd zouden winnen, of de oogst zou gelukken en of het jaar voorspoedig zijn zou. De arme Batavieren wisten niet, dat het klinkklaar bedrog was en dat de priesteres, misschien uit zelfmisleiding, misschien ook om eigen voordeel, zich in zulk 20. een geheimzinnig kleed gehuld had. Maar wee dengene, die het gewaagd had, haar priesterlijke waardigheid in twijfel te trekken. Men zou hem aan de goden opgeofferd en zijn lichaam verbrand hebben, en niet alleen het zijne, maar zijn gansche¹² gezin.

Uit: E. Gerdes, Erix en Fella (1870) p. 34–35.

1. priesteres: zie de begrippenlijst.

2. weerhield hen: hield hen tegen.

3. heidenen: zie de begrippenlijst.

4. eenigen waarachtigen God: de 'enige echte' God.

5. eerlang: binnenkort.

6. rijzen: dunne stokjes, takjes.

7. schier: bijna.

8. roede: bundel takken waarmee geslagen kon worden. Hier wordt er in een pan mee geroerd.

9. wichelares: waarzegster.

10. toorn: een vorm van woede. Wordt vaak gebruikt om de woede van goden te beschrijven.

11. ootmoedig: nederig of onderdanig.

12. gansche gezin: het hele gezin.

Het valt de Batavieren niet aan te rekenen dat ze het 'ware geloof' nog niet kennen. Het verhaal van Battar en Fella speelt zich af in het jaar 53 voor Chr, dat van Odo in 56 na Chr. Ons land was nog niet 'bekeerd'. Bovendien lijkt het vertrouwen in een **priesteres**, die verderop in het boek een 'heilige vrouw' wordt genoemd, die er zó overtuigend uitziet, en wier voorspellingen altijd uitkomen, heel plausibel. Maar wij, lezers uit 1901, weten wel beter dan in zo'n zieneres te geloven, ook al is ze nog zo fascinerend of geheimzinnig. En als we niet beter wisten, dan werd het ons wel door de schrijver onder de neus gewreven. Het is 'geene godspreuk', maar een kwestie van logisch nadenken, dat zij de goede raad kan geven.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

[...] Ja, Hertha, de Zienster heeft de waarheid voorspeld, doch het is geene godsspreuk, die haar de woorden in den mond heeft gelegd. Zij kent reeds sedert lang den vijandigen geest, die er onder de Batavieren heerscht, zij weet, dat er onder hen meer over strijd tegen dan vóór de Romeinen wordt gesproken.

Uit: A.L. Van Rije en E.C. Houbolt, *Odo, de Batavenknaap* (1901), p 38-39.

Eenzelfde verklaring voor het toekomst voorspellend vermogen van een **priesteres** staat in een derde leesboek over Batavieren. De wijze vrouw Aurinia vertelt aan **Germanen** de wil van de goden:

Die bezoeken [om raad] ontving ze veel, en niet alleen van de Batavieren, maar van al de omliggende stammen. Daardoor was ze reeds op de hoogte van hetgeen er voorviel, en wist ze dikwijls uitspraken te doen, welke men wel voor de taal der goden moest houden.

Uit: P. Louwerse, *Alfer en Wala* (1898), p. 24.

De lezende kinderen voor wie deze boeken zijn geschreven moeten zichzelf gelukkig prijzen, dat zij, bevoorrechte kinderen van twintig eeuwen later, de Bijbelse God inmiddels wél kennen. In menig opzicht kunnen zij een voorbeeld nemen aan hun voorouders, de Batavieren. Tegelijkertijd zijn ze hen in ontwikkeling al ver vooruit, door hun kennis van God. Dat vinden ook de schrijvers van de leerboeken. Hoe **Van Linschoten** dit verwoordde hebben we al gelezen. **Van Lennep** besteedt er eveneens aandacht aan:

1. Die goede menschen waren *H e i d e n e n*, dat is: zij wisten niet, dat er slechts één God is. Zij baden valsche goden aan¹, gelijk meest al de oude volkeren deden. Die zoogenaamde goden der Batavieren waren, bij hun leven, dappere, oorlogszuchtige mannen geweest: en de Batavieren meenden hen niet beter te kunnen vereeren, dan door braaf te vechten en te kloppen, en zooveel vijanden dood te slaan als maar mogelijk was: en zij dachten, dat, als zij in den strijd sneuvelde, zij in het gezelschap dier goden zouden ontvangen worden en met hen bier drinken en groote feesten houden, waarbij het altijd weêr op slaan en vechten zoû uitkomen. Een zonderling vermaak, niet waar? Doch zij wisten niet beter, en hadden het zoo geleerd. Wat zijt gij gelukkig, kinderen! dat gij in een tijd geboren zijt, waar gij beter onderricht wordt². Stelt toch altijd dit voorrecht op hoogen prijs³, en denkt, dat, zoo gij het niet van uwe ouders en leermeesters geleerd hadt, gij ook niet zoudt weten, wat de goede God al voor u gedaan heeft en hoe lief Hij u heeft, wanneer gij als brave kinderen uw plicht doet.

Uit: J. van Lennep, *Voorname geschiedenissen van Noord-Nederland, eerste afdeeling*. (1865) p. 4.

1. baden valsche goden aan: de Batavieren aanbidden de verkeerde (dus niet-christelijke) goden.

2. waar gij beter onderricht wordt: Van Lennep zegt hier dat de kinderen voor wie hij het boek schrijft een betere opvoeding en beter onderwijs krijgen.

3. Stelt toch altijd dit voorrecht op hoogen prijs: Van Lennep vraagt hier de lezers hun afkomst en bevoorrechte leven te waarderen.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Uit alle fragmenten blijkt: Batavieren hebben wél hun **rituelen** en hun godsdienstige overtuiging. Omdat hun 'heidens' geloof voortkwam uit hun ruwe en barbaarse zeden, ziet hun geloof er wel heel anders uit dan dat van de negentiende eeuw. **Van Lennep** beschreef hoe ze geloofden in de 'zonderlinge' hemel, waarin werd gevochten en bier gedronken. Deze hemel, en nog andere aspecten van het **Germaanse geloof**, worden in het volgende fragment belicht.

1. Wel betreuren zij [Werdomar en Malorix] den dood van velen hunner wakkere vrienden, [...] toch troosten zij zich met de gedachte, dat de zielen der afgestorvenen zich thans zullen bevinden in de gelukzalige oorden van het Walhalla¹, waar de genoegens van jagen, strijden en bierdrinken elkander onafgebroken opvolgen. Voorzeker vormden de Batavieren zich 5. geen hoog en edel denkbeeld van het eeuwig geluk, doch het was volkomen in overeenstemming met hunne ruwe en barbaarsche zeden en met hunnen geheelen godsdienst, die niet de liefde tot den naaste maar de dapperheid in den krijg als de hoogste deugd predikte². Als in het najaar de herfststormen loeiden en de donkere wolken langs het uitspansel voortjoegen, dan meenden zij in die wolkgevaarten den oppergod Wodan te 10. herkennen, gezeten op zijn ros Sleipnir en gevolgd door zijnen jachtstoet van afgestorven dapperen; dan zetten de kinderen een handvol hooi of haver buiten de hut gereed als voedsel voor het godenpaard, evenals thans nog onze kinderen hunnen klomp of schoen vol hooi klaarzetten voor den schimmel van den goeden Sint Nicolaas.

Uit: A.L. Van Rije en E.C. Houbolt, *Odo, de Batavenknaap* (1901), p. 116–117.

1. zich thans zullen bevinden in de gelukzalige oorden van het Walhalla: de doden zullen zich op dit moment bevinden in de gelukkige oorden van het paradijs. Het Walhalla was het paradijs van de Batavieren.
2. als de hoogste deugd predikte: dapper zijn als krijger was het belangrijkste voor de Batavieren.

Batavieren achten dapperheid in de strijd hoger dan naastenliefde, dat blijkt uit het vorige fragment. Ze hebben bovendien een wel heel vreemd beeld van de hemel. Maar ze kunnen niet anders, want ze weten nog niet beter. 'Wij wel!', zou je daar meteen achteraan moeten lezen. Wij, negentiende-eeuwse kinderen, zijn opgevoed met de **bijbel**. Wij hebben daaruit geleerd dat we niet moeten vechten, maar dat juist liefde het belangrijkste gebod is – 'God boven alles en de naaste als onszelf'. Dat staat niet letterlijk in de tekst, maar het staat er wél!

Wie was Wodan?

Wodan, ook wel Odin genoemd, was de oppergod van de **Germanen**. De verhalen over de Germaanse goden staan in de *Edda*, een IJslands boek dat in een verhalende en een berijmde versie is overgeleverd. **Wodan** waakte over goden en mensen. Vaak kwam hij in vermomming naar de aarde. Hij had dan een breedgerande hoed op, zodat het niet opviel dat hij eenogig was, en een wijde mantel aan. **Wodan** bereed Sleipnir, een achtbenig paard dat kon vliegen. Op zijn schouder zaten Hugin en Munin, twee zwarte raven, die hem influisterden wat er in de wereld gebeurde.

Het huidige Nederlandse Sinterklaasfeest zou een ombuiging zijn van het midwinterfeest van de **Germanen**, nadat Europa christelijk werd. Wodan werd compleet met mantel, baard en paard ingeruild voor Sinterklaas. Zijn informanten, de zwarte raven, werden vervangen door zwarte Pieten, die ook precies weten wat er zich in de mensenwereld afspeelt en dat hun baas influisteren. **Wodan** had een speer, Sinterklaas een staf. En er is nóg een overeenkomst: **Wodan** gaf aan de mensen de runen-tokens, heilige letters. Sint Nicolaas geeft chocoladeletters.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

In deze les is tot nu toe gebleken dat de Batavieren primitief en **barbaars** waren – want ze waren **heidenen** –, en dat ze nog dicht bij de natuur stonden. Ze waren nog niet zo ver in ontwikkeling als wij. Het was alsof ze regelrecht uit het **paradijs** kwamen. Ze waren nog onwetend over de ‘ware God’. Maar ze waren wel gelovig, ze hadden ontzag voor hun goden en **priesteres**, ze geloofden in een hiernamaals en ze voerden hun **rituelen** uit.

En daarmee zijn we bij het derde kenmerk van de Bataafse natuurkinderen: de Bataaf als student.

Opdracht 4

Lees de tekst van *Odo, de Batavenknaap* (p. 116-117) waarin verteld wordt over het geloof van de Germanen, nog eens. Laat in deze tekst zien waar de verteller overgaat van het vertellen van de situatie naar het vertellen van zijn eigen informatie. Let op het woordgebruik en de grammatica in de tekst. Waarin kun je de mening van de schrijver terugvinden?

De Bataaf als student

Op tal van plaatsen is in de verschillende boeken te lezen dat Batavieren er niets aan konden doen dat hun levenswijze zo ‘primitief’ was: als ze maar in een andere tijd hadden geleefd, zouden ze de zaken anders hebben aangepakt, waardoor ze *nóg* navolgenswaardiger zouden zijn geweest. Want nieuwe inzichten waren wel degelijk aan hen besteed. Dat is voor opvoeders uit de negentiende en begin twintigste eeuw heel belangrijk.

We zagen in het allereerste fragment van deze les al dat Batavieren wisten dat ze moesten werken voor hun brood, terwijl dat inzicht hen nog niet eens via de **bijbel** was bijgebracht. Een ander voorbeeld van (hun werklust én) de overtuiging dat ze ongetwijfeld hadden geprofi-teerd van de beschaving als die er was geweest:

De verteller vertelt

In alle teksten van deze les is sprake van een bepaalde manier van vertellen, ook wel vertelperspectief genoemd: de verteller weet van alle personen uit de verhalen wat ze denken, wat ze doen, hoe ze zich voelen, wat ze ruiken, wat ze zien, enz. Maar dat niet alleen. Hij heeft ook zelf nog een mening. Hij kan op ieder gewenst moment commentaar geven op zijn eigen verhaal, of zijn eigen personages. Hij vertelt wat hij belangrijk vindt en wat niet. En hij bepaalt wanneer hij dat allemaal aan zijn lezers vertelt. Op deze manier kan hij behoorlijk wat invloed uitoefenen op de lezers. Hij kan ze (ongemerkt) overtuigen van zijn idee over wat goed is en wat niet, wat begerenswaardig is en wat je nooit zou moeten willen. We noemen deze manier van vertellen de ‘auctoriale vertelwijze’.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Zijn zusters luisterden aandachtig, maar vergaten daarbij haar werk niet. Achter zich hadden ze een grooten hoop vlas¹ liggen, dat ze met de hand tot draden sponnen. Waren ze reeds met het spinnewiel bekend geweest, haar arbeid zou vlugger en wellicht ook beter gegaan zijn; maar 't was toch verwonderlijk, in hoe korten tijd ze een grooten uit hout gesneden klos vol werkten. Ze legden hem in een mandje naast zich en begonnen met een tweeden; zoo slonk langzaam de stapel.

Uit: E.J. Blekkink, *Verax, de jonge Bataaf* (1905), p. 33-34.

1. vlas: grondstof om linnen van te maken.

Zoals Batavieren niet van nature maar alleen door omstandigheden primitief waren, zo waren ze ook geen verstokte ongelovigen. Ze gingen zelfs uitermate plichtsgetrouw en verantwoordelijk met hun eigen godsdienst om. Ze waren zo bekend met heilige zaken, dat de kans groot was dat ze wel 'bekeerd' zouden kunnen worden als ze eenmaal met het 'ware geloof' in aanraking zouden komen. Hier kwam het uiteindelijk niet van, omdat deze eerste inwoners van Nederland niet meer als aparte stam bestonden, toen de zendelingen in dit gebied het **christendom** kwamen prediken.

Je kunt de Batavieren vergelijken met de negentiende-eeuwse kinderen: beide groepen stonden aan het begin van hun ontwikkeling. Ze moesten nog veel leren. Deze vergelijking tussen kinderen en primitieve volkeren sloot precies aan bij de **rassenleer** uit die tijd. De Batavieren stonden open voor nieuwe ideeën, volgens de oude leer- en leesboeken. Niet alleen voor eventuele (toekomstige) godsdienstige overtuigingen, maar ook voor nieuwe inzichten op andere terreinen. Dat blijkt duidelijk uit het feit, dat ze door hun omgang met de **Romeinen** op allerlei vlakken dingen bijleerden – ze namen (een deel van) de **Romeinse beschaving** over. En ze werden daar beter van. Ook dat wordt in de boeken aan ons verteld.

Rassenleer in de negentiende eeuw (2)

Menselijke volken en rassen werden hiërarchisch ingedeeld – hoe 'hoger' een volk werd gekwalificeerd, hoe minder dicht het bij de dieren stond. We hebben al geleerd dat men daarbij keek naar omgeving, uiterlijk en karakter.

Er was ook een ander indelingscriterium. Men keek in hoeverre volken zich van elkaar onderscheidden door de mate waarin ze zich konden ontwikkelen. De kans dat ze zich konden ontwikkelen was groter naarmate de voedingsbodem voor beschaving beter was.

Vanuit de christelijke optiek was het heel belangrijk of volken wel of niet te bekeren waren, of ze 'vatbaar' waren voor kerstening. Hoe open stonden ze voor lessen over het evangelie, voor de boodschappen van zendelingen en missionarissen? In hoeverre was het hun mogelijk om te geloven in de onsterflijke ziel? Bij volken die zich al op de een of andere manier hadden verbonden met een godsdienst en met godsdienstige **rituelen**, was er meer kans van slagen voor de zendelingen en de missionarissen die hen wilden bekeren. Hoe opener, hoe hoger op de lijst.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Opdracht 5

Zoals je in het begin van deze les hebt kunnen lezen vonden opvoeders het heel belangrijk dat lezers zich met goede voorbeelden konden identificeren. Van Lennep heeft geen verhaal, maar een leerboek geschreven. Toch dienen bij hem de Batavieren ook duidelijk als voorbeelden voor de lezende kinderen – al zijn deze in godsdienstig opzicht al verder dan hun voorouders.

Onderzoek in de tekst van Van Lennep welke strategieën hij hanteert om te bereiken dat de kinderen de Batavieren als hun voorbeeld kunnen en willen zien? Welke eigenschappen zouden ze zich eigen willen maken, hoe zouden ze willen zijn? Hoe zorgt Van Lennep ervoor dat zijn tekst dat effect heeft? Let niet alleen op de inhoud, maar ook op de literaire strategieën die hij inzet, de manier waarop hij schrijft. (Zie ook de terzijde 'De verteller vertelt'.)

Opdracht 6

In *Verax* komt een beschrijving voor van Claudius Civilis, de leider van de Bataafse opstand. Lees het onderstaande fragment en verklaar waarom hij op deze manier wordt beschreven.

1. [...] Toen zette hij, alsof hij zich reeds dadelijk thuis gevoelde, zijn schild en speer in een hoek en wierp en langen rooden mantal af, die hem tegen de ruwe hagelbuien had beschermd. Nu kon men hem eerst goed in het gelaat zien. Welk een verschijning! Lange blonde haren golfd en over zijn schouders en zijn rug, als 5. waren het de manen [sic] van een leeuw. Een forsche snor en een zware baard bedekten het gelaat. Onder zijn borstelige wenkbrauwen fonkelde slechts één oog. De linker-oogkas was ledig en vertoonde alleen de ingevallen leden. Geen wonder, dat de meisjes den spinklos in den schoot lieten rusten en den binnenkomende angstig aanstaarden [...]. Verax herademde; hij zag terstond, dat hij geen Romein, maar een echten zoon van 10. Germanië voor had.

Uit: E.J. Blekkink, *Verax, de jonge Bataaf* (1905), p. 35.

Opdracht 7

In de negentiende-eeuwse rassenleer was het begrip 'recapitulatie' fundamenteel. Dit hield in dat ieder mens individueel de fases van de mensheidsontwikkeling door moest maken. Omdat primitieve rassen werden beschouwd als minder ver ontwikkeld, konden ze volgens die theorie met kinderen worden vergeleken. Zoek in de onderstaande drie tekstfragmenten voorbeelden hiervan.

Fragment 1

Beide mannen waren nog wel op hun Germaansch gekleed, doch hun geheele uiterlijk was niet meer zo ruw. Men kon zien, dat de omgang met de Romeinen hen beschaafd had¹.

Uit: P. Louwerse, *Alfer en Wala* (1898), p. 75.

1. hen beschaafd had: de Romeinen hadden de culturele ontwikkeling van de Batavieren bevorderd. In dit geval blijkt dat uit hun kledingstijl die zich heeft ontwikkeld.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Fragment 2

Hij brengt hun onder het oog, dat niet alleen de Romeinen aan de Batavieren dank zijn verschuldigd voor hunne hulp in den strijd, doch dat de Batavieren wederkeerig aan den vreemdeling ook veel te danken hebben. Hij wijst op het aanleggen van wegen en dijken; op het graven van grachten en kanalen, waardoor de gemakkelijke afwatering¹ der rivieren is bevorderd en het land niet meer zoo veel als vroeger van overstromingen heeft te lijden; op de gemakkelijker en doelmatiger inrichting der woningen; op den vooruitgang van den akkerbouw. Al deze zaken hebben de Batavieren van de Romeinen geleerd.

Uit: A.L. Van Rije en E.C. Houbolt, *Odo, de Batavenknaap* (1901), p. 62.

1. afwatering: afvoer van overtollig water.

Fragment 3

“’t Is waar,” sprak Civilis tot hem, “dat de Romeinen veel doen voor de ontwikkeling van het Bataafsche volk, dat ’t graven van kanalen en ’t aanleggen van heirbanen¹ het onderling verkeer bevordert, ’t valt niet te ontkennen, dat zij door ’t leggen van dijken het land beter geschikt maken voor de akkerbouw, ’t is niet te loochenen, dat ’t verblijf der Romeinsche legers en het verkeer hunner kooplieden² het volk beschaven, [...]”

Uit: A.L. Van Rije en E.C. Houbolt, *Odo, de Batavenknaap* (1901), p. 157.

1. heirbanen: Romeinse wegen.

2. verkeer hunner kooplieden: het handelen van de kooplieden van de Romeinen.

Veel van de verworvenheden die worden genoemd, zijn belangrijk geworden voor het gezicht van Nederland. Volgens de negentiende-eeuwse schrijvers zijn de ‘eerste Nederlanders’ daarmee begonnen, via woningen op palen en het goed kunnen zwemmen. De Batavieren leerden ons bovendien het maken van bedijking en het graven van kanalen. Dit hadden zij van de **Romeinen** geleerd, net als ‘het aanleggen van wegen en dijken’, ‘het graven van grachten en kanalen’ en ‘de afwatering der rivieren’ – zo staat het in *Odo*. De negentiende-eeuwse schrijvers noemen niet voor niets juist deze bekwaamheden. Ook al in hún tijd waren waterwerken belangrijk voor het gezicht van Nederland. Er stonden in het Nederlandse landschap honderden molens die het overtollige water afvoerden, de polders in Noord-Holland waren al ruim tweehonderd jaar een feit.

In de eenentwintigste eeuw worden Nederland en waterbeheersing vaak nog steeds in een adem genoemd. Nederlandse waterwerken zoals de Afsluitdijk, de Deltawerken en de IJsselmeerpolders zijn wereldwijd bekend. Nederlandse kennis wordt over de hele wereld ingezet bij het aanleggen van dijken – bijvoorbeeld in Jakarta, en na de ramp in 2005 met de orkaan Katrina in New Orleans. De specialiteit van onze toekomstige koning is zelfs het watermanagement. De kinderboekenschrijvers uit de negentiende eeuw hebben een verklaring hiervoor: het temmen van water zit in de Nederlandse genen. Dat begon immers al bij hun ‘voorouders’, de Batavieren.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Drie soorten Batavieren

Aan de hand van verscheidene fragmenten uit lees- en leerboeken uit de negentiende eeuw zijn er drie verschillende soorten Batavieren te herkennen. De eerste was de Batavier als natuurmens. Daarnaast bestaat er de 'ongelovige' Batavier. Tot slot zijn de Batavieren een hardwerkend volk dat openstaat voor nieuwe inzichten en ontwikkelingen. Deze drie soorten Batavieren hebben bijgedragen aan de identiteitsvorming van de negentiende-eeuwse kinderen. De Bataafse natuurmens leerde de kinderen over hun afkomst en natuurlijke omgeving, die impact hebben op wie je bent. De ongelovige Batavier heeft de negentiende-eeuwse kinderen bewust gemaakt van hun voorrecht God te mogen kennen. En de hardwerkende Batavier heeft de kinderen laten inzien dat je hard zult moeten werken om iets te kunnen bereiken.

Opdracht 8

In [deze tekst](#) staat dat de officiële canon van de Nederlandse geschiedenis begint met de hunebedden. Op de [videoclip](#) die bij de officiële geschiedenisite hoort, wordt gezegd: "De geschiedenis van de lage landen bij de zee begint met de komst van de Romeinen." Welk verschil wordt er gemaakt tussen 'canon' en 'geschiedenis'? Vind je dat er terecht onderscheid wordt gemaakt? Motiveer je antwoord.

Opdracht 9

De schrijvers van fictieve boeken hebben duidelijk een studie gemaakt van de geschiedenis, zoals die door Tacitus of anderen is beschreven. Zo schrijven zowel Blekkink als Van Rije en Houbolt over een belegering die plaatsvond bij Castra Vetera. Daarbij leken de Romeinen te winnen, maar met nieuwe energie belegerden de Germanen de burcht opnieuw, zodat de Romeinen zich uiteindelijk moesten overgeven. De afloop wordt in de twee boeken verschillend beschreven.

Lees de onderstaande twee fragmenten. Analyseer daarna de verschillen. Maak onderscheid tussen de vertelde feiten, en de mening die de schrijvers daarover geven. Het is met name de vraag, wat – volgens de schrijvers – deze afloop zegt over de Germanen.

Tekstfragment 1

1. Ondertusschen gaat het tweede beleg van Castra Vetera gestadig voort, en weldra doet het gebrek in de benarde veste¹ zijn intrede. De honger stoort zich nog [sic] aan hooge muren, noch aan stevig gegrendelde poorten, noch aan het waakzame oog der schildwachten. Als een onzichtbaar spooksef² is hij binnengeslopen en begint zijn
5. vernielingswerk. Terwijl buiten de muren de Germanen bij hunne wachtvuren slempen brassen, heerscht daarbinnen het nijpendst gebrek. Alle voorraden zijn opgeteerd³, de paarden en andere trekdieren zijn geslacht en opgegeten. Bleek als schimmen en mager als geraamten waren de belegerden met holle oogen rond⁴. Hunne beenen weigeren haast hen langer te dragen, de armen missen de kracht om nog langer de wapenen te voeren.
10. Besmettelijke ziekten tengevolge van het eten van allerlei onverteerbare en schadelijke stoffen sleepen honderden ten grave. Het tusschen de steenen der vestingmuren groeiende gras en andere kruiden worden zorgvuldig opgezocht en met gretigheid verslonden. De waanzin tast sommigen aan. Neen, zoo'n toestand is onhoudbaar. Hoe moedig de Romeinsche soldaten ook mogen zijn, tegen zulk eenen vijand, die met geene wapenen te
15. treffen is, zijn zij niet langer bestand. Hoe noode ook, eindelijk besluiten zij met Civilis in onderhandeling te treden. Gezanten worden naar den Germaanschen aanvoerder

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

afgevaardigd en smeeken hem om behoud van 't veege lijf. Doch ook slechts het leven wordt hun toegestaan; al wat zich in den burcht bevindt, moeten zij als buit voor den belegeraar achterlaten. Gunstiger voorwaarden zijn niet te bedingen.

20. Wat zullen de belegerden doen? 't Is hun niet mogelijk, langer weerstand te bieden; ze zijn dus wel genoodzaakt met Civilis' voorwaarden genoeg te nemen en de sterkte⁵ in de handen der Germanen over te leveren.

Geen wonder, dat dezen zich over hunne eindelijk behaalde zegepraal verheugen. Jammer slechts dat zij den roem hunner overwinning bezoedelen, door op trouwelooze wijze de

25. aftrekkende bezetting aan te vallen en voor het grootste deel om het leven te brengen. Zoo waren de zeden onzer ruwe vaders. Zij telden hun eigen leven zeer weinig, als gevolg daarvan had het leven eens vijands voor hen nog minder waarde. Zoo verdierlijkt⁶ het gedurig krijgvoeren den mensch en maakt hem gelijk aan een verscheurend beest, dat niet alleen doodt om zijnen honger te stillen, maar tevens om zijnen bloeddorstigen aard bot te

30. vieren.

Uit: A.L. Van Rije en E.C. Houbolt, *Odo, de Batavenknaap* (1901), p. 130 – 131.

1. benarde veste: een vestiging in benauwde positie.

2. spooksel: staat hier voor spook.

3. opgeteerd: de voorraden zijn geheel verbruikt.

4. rondwaren: ronddolen.

5. sterkte: vesting.

6. verdierlijkt: de omstandigheden van de soldaten maakt hen tot beesten en laat dierlijke trekken in de mens naar boven komen.

Tekstfragment 2

1. De ellende in het Romeinsche kamp had haar toppunt bereikt. Er was letterlijk niets meer, dat dienen kon om den nijpenden honger te stillen. De bevelhebber Lupercus zag zich alzoo genoodzaakt zich over te geven.

Hij zond een bode naar Civillis [sic] met verzoek hem mede te deelen, op welke voorwaarden de overgave kon geschieden. De Bataafsche veldheer, den moed en de

5. volharding des vijands waardeerende, antwoordde, dat de bezetting met krijgsmanseer mocht aftrekken; maar het medenemen van geld of goed zou niet geoorloofd zijn.

[...een hoofdman smeekt om genade. Civilis' mannen willen hem doden...]

“Nee mannen, wij zullen den Romein toonen, dat wij het recht stellen boven de macht. Het Kamp is door den Romeinschen bevelhebber overgegeven op voorwaarde van lijfsbehoud⁷.

10. Welnu, ook dezen man zal geen haar op het hoofd gekrenkt worden, hoewel hij den dood dubbel en dwars verdiend had. Gij weet, dat den Bataaf het eens gegeven woord heilig is. Daarom”, vervolgde hij, zich tot Lupius keerende, “verwijder u; gij zijt vrij man, maar draag den vloek van Bataven land mee, waar gij gaat.”

Als een hond, die het bij zijn meester verbruid heeft, droop de eenmaal zoo trotsche praetor **15.** af, en sloot zich buiten gekomen aan bij de Romeinsche soldaten, die in lange rijen somber zwijgend de poort uittrokken.

Eenige uren later hadden de Bataven en hun bondgenooten het kamp met alles, wat zich daarin bevond, in bezit genomen. Civilis toonde Velleda, die door haar profetie zooveel had bijgedragen tot den gunstigen afloop van het beleg, zijn dankbaarheid, door haar opnieuw **20.** een kostbaar geschenk te zenden. Ook liet hij zijn haar en baard afsnijden ten teken, dat aan de wraakgelofte, die hij bij het begin van den oorlog gezworen had, was voldaan.

Jammer maar, dat Civilis niet in staat was de halfwilde Over-Rijnsche Germanen in bedwang te houden. Deze schonden het door hun opperbevelhebber gegeven woord op schandelijke wijze, door de wegtrekkende Romeinsche bezetting op weinige mijlen afstands van het kamp

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

25. te overvallen. Vele Romeinen, tengevolge van de langdurige ellende, waaraan zij ten prooi waren geweest, niet in staat zich te verdedigen, sneuvelden, anderen vluchtten terug naar het Oude Kamp, waar hen echter een nog rampzaliger dood wachtte; want de woeste Germanen staken de legerplaats in brand en deden zoo de laatste vijanden in de vlammen omkomen.

Uit: E.J. Blekkink, *Verax, de jonge Bataaf* (1905), p. 84-87.

1. lijfsbehoud: op voorwaarde dat hij in leven mocht blijven.

Opdracht 10

Zoek in twee of drie verschillende kranten een verslag van een strijd (een sportwedstrijd of een oorlog die op dit moment aan de gang is). Kun je net zulke verschillen in de verslagen ontdekken als de verschillen die je in vraag 9 hebt gevonden? Opnieuw moet je onderscheid maken tussen de feiten die in het stuk staan en de interpretatie van de schrijver.

Opdracht 11

Vroeger werd het geschiedenisonderwijs ondersteund met schoolplaten. In de klas hing een grote plaat, waarop van alles te zien was, waarover de leerkracht vertelde. Een voorbeeld van zo'n plaat vind je [hier](#). Bekijk de plaat en lees het onderschrift. Dit is geschreven vanuit een 'neutrale' verteller. Stel je voor dat je een leerkracht ben van groep 8 op de Batavierenbasisschool. Schrijf vanuit die positie een onderschrift bij de plaat met de volgende woorden: *Wij, Batavieren...*

Opdracht 12

Bekijk deze [videoclip](#). Er worden verschillende vragen gesteld aan middelbare scholieren. De laatste vraag is: op welke manier zie je de Romeinse invloed terug in onze cultuur? Probeer aan de hand van de inhoud van het filmpje en de gelezen teksten uit deze les hier een antwoord op te geven. Het gaat hier niet om de antwoorden van de leerlingen, maar o.a. om de vertellingen over Tacitus en Arminius.

Opdracht 13

Lees de terzijdes over de rassenleer nog eens terug. De ideeën Linnaeus lijkt op de humeu-renleer zoals die in de middeleeuwen werd uitgeoefend. Lees [hier](#) wat deze humeu-renleer inhoudt en beschrijf hoe deze overeenkomt met de rassenleer uit de negentiende eeuw.

Opdracht 14

Bekijk nog eens kritisch de fragmenten uit de kinder(leer)boeken die in deze les aan bod zijn gekomen. De teksten komen achtereenvolgens uit de jaren 1865 (de geschiedenisboeken van Van Lennep en Van Linschoten), 1870 (*Erix en Fella*), 1898 (*Alfar en Wala*), 1901 (*Odo*) en tot slot 1905 (*Verax*). Noem en analyseer een concreet aspect van het Batavenbeeld dat je in de verschillende boeken terugziet, zoals het leven in de natuur, het niet kennen van God, de uiterlijke kenmerken, de omgeving, de opvoeding, etc. Hoe speelt dat aspect een rol in de identiteitsvorming van de negentiende-eeuwse kinderen?

Opdracht 15

Ook in de hedendaagse kinder- en jeugdboeken komen regelmatig beelden van de Neder-lander van vandaag de dag voor. Ga op zoek naar minstens drie titels en omschrijf welk beeld van de Nederlander in het boek naar voren komt. Verschillen deze beelden van elkaar of komen ze juist overeen? En hoe verhouden deze beelden zich tot die uit de negentiende-

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

eeuwse kinderboeken?